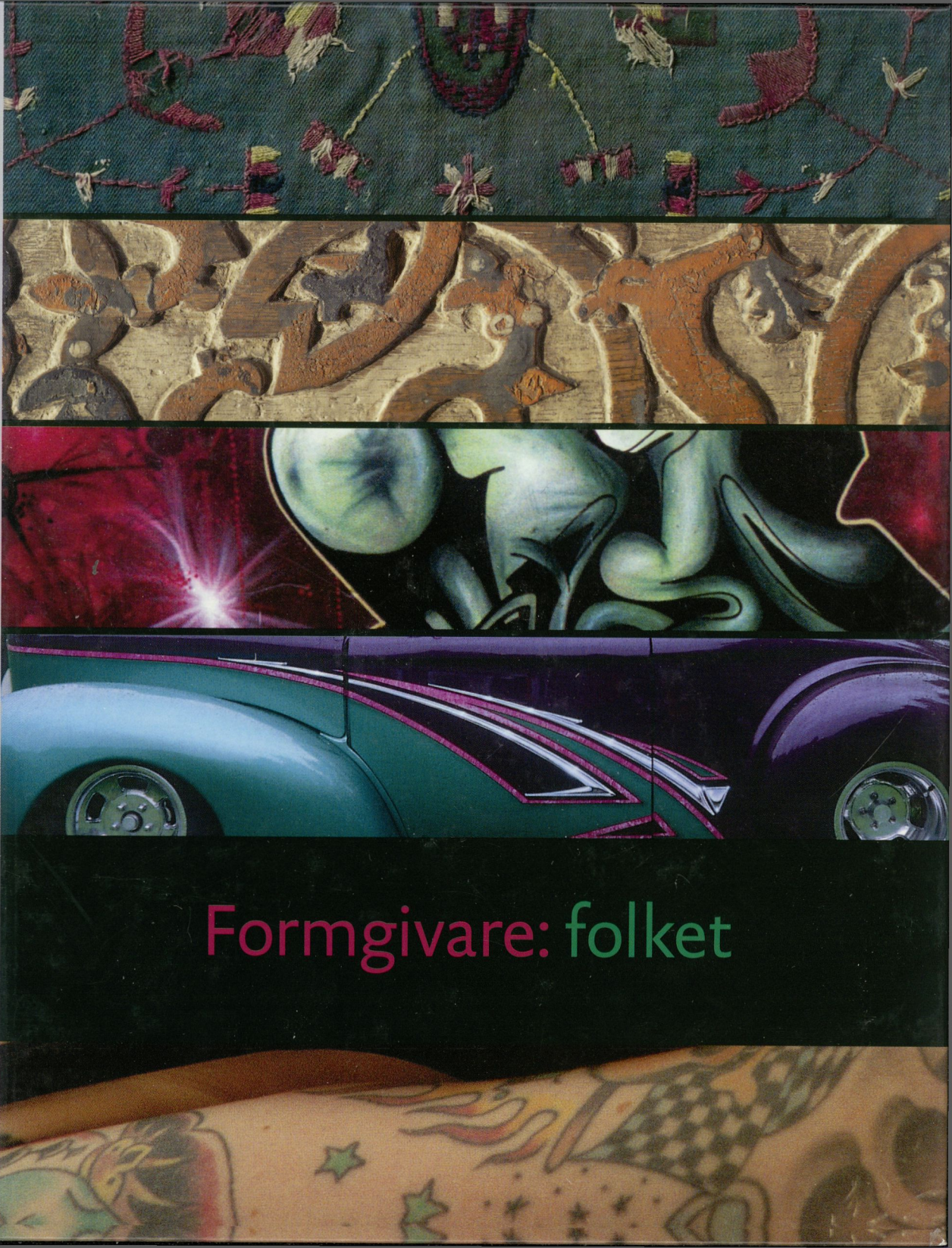

Formgivare: folket

Formgivare:
folket

FATABUREN 2005

Formgivare: folket

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2005

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig. Till årets bok bidrar även Vera och Greta Oldbergs Stiftelse.

Fataburen 2005
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Christina Westergren

Medredaktör och sakkunnig Johan Knutsson

Bildredaktör Peter Segemark

Omslag och grafisk form Lena Eklund

Omslagsbilder ur boken

Foto s. 38–39 Peter Segemark, Nordiska museet (överst), Daniele BUETTI (se vidare s. 41–42), Gunnar Bergkrantz (stora bilden).

Foto s. 90–91 Marie Andersson, Skansen (överst), Peter Segemark, Nordiska museet (övriga).

Foto s. 198–199 Jämtlands läns museum (överst), Annette Rosengren, BilderBenkt i Orsa (stora bilden).

Tryckt hos Fälvh & Hässler, Värnamo 2005

ISSN 0348 971 X

ISBN 91 7108 498 3

Folkkonst och populärkonst – en samtidsblick

EVA LONDOS är fil.dr och verksam vid Jönköpings läns museum där hon bl.a. byggt upp ett arkiv för folkligt bildskapande.

I ett samhälle som dagens postindustriella, så annorlunda och avlägset det förindustriella agrarsamhället, måste det naturligtvis produceras en folklig konst som inte har mycket gemensamt med den gamla allmogekonsten. Faktum är att dagens folkkonst är så annorlunda att vi har svårt att varsebli den. Många förnekar att någon sådan överhuvudtaget existerar idag. Som engagerad inom de kulturhistoriska museernas SAMDOK-verksamhet har jag under flera decennier haft möjlighet att vid olika undersökningar studera människors estetiska skapande i olika miljöer som privata hem, trädgårdar och frikyrkor. Ett skapande som sker i en omfattning och med en intensitet som aldrig tidigare i historien.

Ord, objekt och företeelser

Begreppet folk har länge varit problematiskt och svårt att avgränsa. Ordet folklig är mera lätthanterligt, men får lätt något nedsättande över sig. Jag själv föredrar det dock, omväxlande

med begreppet populär, som innebär något omtyckt, allmänt gångbart och ofta massproducerat. För massproduktion är ju något som konstituerar industrisamhället (som jag vill hävda fortfarande existerar, även i Sverige, inte minst i den region jag bor i med Gnosjö som ett småföretagarnas Mekka). Så istället för sammansättningen dagens folkkonst, som kan leda tankarna till hemslöjd, naivkonst och amatörkonst, vill jag föreslå benämningen populärkonst. Motsatsen är det icke-populära, det icke allmänt omtyckta och då hamnar vi i det som ibland ral-

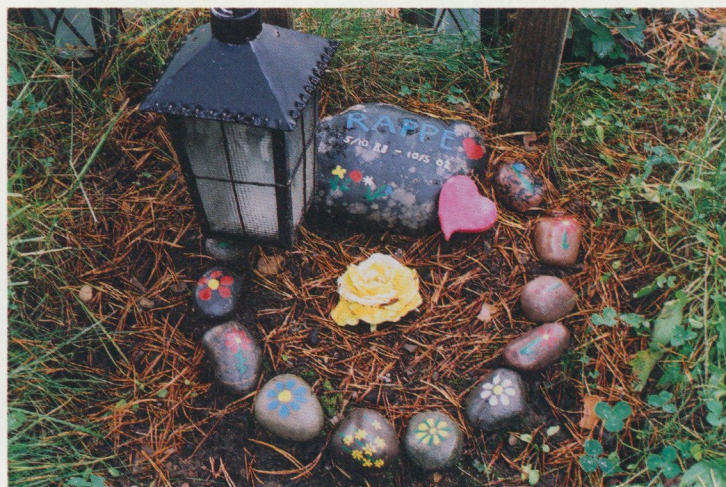

Foto Bosse Berntsson.

jerande kallas finkunst eller elitkultur. När dessa begrepp används protesterar representanter för företeelserna häftigt. Så har det varit sen sociologen Harald Swedner lanserade begreppet finkultur på 1960-talet vid sina publikundersökningar av folks kulturvanor i Malmö i boken *Om finkultur och minoriteter*. Fördelen är att alla förstår vad som avses med finkultur. Mera neutralt kan finkultur eller »fine art« definieras som de aktiviteter som kulturrådet ger bidrag till, den s.k. fakultativa definitionen.

Den ständigt glade rabulisten Lars Vilks skrev i sin avhandling *Konst & Konster* om olika konstbegrepp och presenterade helt framt ett nytt sådant genom termen IES som står för »det institutionella estetiska systemet«. Det grundas i teorin om att konst är det som konstinstitutioner accepterar som konst. Således: om konstnären tillsammans med konstmuseet, galleriet, kritikern och akademien hävdar att något är konst, så är det

Djurkyrkogården vid Axamosjön i Jönköping. Kärleksfullt har varje sten i kantkedjan till jakthunden Rappes grav dekorerats med målade evighetsblommor. Den nyplockade Peacerosen i mitten visar att graven besöks regelbundet. Gravlyktan tänds till allhelgonahelgen och till jul. Foto Göran Sandstedt, Jönköpings läns museum.

så. Första gången detta resonemang sattes på prov var 1917 då konstnären Marcel Duchamp försökte få en pissoar godkänd för en konstutställning i New York. Den gången misslyckades han, men idag står den (en kopia) på Moderna Museet med titeln »Fontän«. På samma sätt skulle man kunna definiera och avgränsa populärkonst genom att etnologer och intendenten vid kulturhistoriska museer accepterar och »stänker med viggvatten« på utvalda objekt och företeelser!

Konst är att kunna och att göra

Etnologisk bildforskning i Sverige har av tradition bedrivits som *folkkonstforskning* och har, liksom den tidigare konsthistoriska forskningen, utgått från den konkreta bilden eller det materiella föremålet som forskningsobjekt. Sålunda har dalmålningar, hälsingemålningar, sydsvenskt bonadsmåleri, kistebrev etc. ägnats monografier som behandlat motiv och förlagor, teknik och stilbestämningar. Vid Etnologiska institutionen i Lund introducerades på 1980-talet en bildforskning som gick utanför den traditionella och som Nils-Arvid Bringéus presenterade i boken *Bildlore*. Huvudpoängen med denna forskning var, förutom att tolka folkliga bildbudskap ur kommunikativa aspekter, att också studera bilderna i deras sammanhang, *att se dem som en del av mänskligt handlande, inte bara som objekt för betraktande*. Detta innebar att man anlade både ett interaktionistiskt och ett kontextuellt perspektiv på relationen människa – bild. Min egen avhandling *Uppåt väggarna i svenska hem* var ett resultat av detta synsätt.

Det är som jag nämnde självklart att populärkonsten idag har andra former och uttryck än folkligt konstskapande för hundra

Hundratusentals stentroll, alla unika men med tydligt släkttycke, tillverkas av okända entusiaster runt om i landet för att de ska stå som väktare och glädjespridare på fönsterkarmen eller förstubron. Smitis från Höga kusten i Ångermanland, är döpt efter Smitinge havsbud. Foto Eva Londos, Jönköpings läns museum.

Utan att medvetet reflektera
över det har en ung familj
skapat ett stilleben över tiden.

Det utslitna fickuret från
farfar hänger här tillsammans
med den unga fruns odlade
eterneller och berättar om
förgången tid. Jugenduret,
köpt på en auktion, påminner
om den pågående tiden ge-
nom slagen varje halvtimme
och pendeln som tickar fram
sekunderna. Överst sitter en
hemmasydd Waldorfdocka
och väntar på att tas i bruk av
den nyfödda dottern inom en
snar framtid. Foto Eva Londos,
Jönköpings läns museum.

år sedan. Idag försiggår denna aktivitet genom urval, manipulation och sammanställning av industriellt tillverkade produkter som man förvärvar genom köp, gåvor, fynd i naturen eller egen tillverkning.

Mest poetiskt och övertygande har denna bricolagehantering presenterats av den amerikanske folkloristen Henry Glassie. I boken *Passing the time in Balleymenone*, en liten by i Nordirland där han tillbringade många år i kök och stugor, skildras det levda livet och invånarnas hanterande och exponerande av sitt bruks- och minnesgods på kökets tallrikshylla och vardagsrummets mantel-piece. Här kunde han, på samma sätt som Marianne Gullestad i sin undersökning av norska hem, *Kitchen-Table Society* från 1984, avläsa ett antal mikrokosmos, dvs. människors föreställningar om sig själva i förhållande till natur, plats, familj och samhälle.

Konst blir detta arrangerande, ordnande och väljande i den stund då en medvetenhet eller strävan efter dekorativ effekt och budskap (även om det bara är till arrangören själv) impregnerar arrangemanget. För konst kommer av kunna, och det är något som folk i allmänhet har stor respekt för. Kanske blir något konst i det ögonblick då någon tröttnar på att klottra av slentrian eller repetera något som gjorts tusen gånger tidigare och istället lägger ner extra energi, känsla och inlevelse i utförandet.

Med detta synsätt kan man upptäcka dagens folkkonst eller populärkonst både i privata och offentliga miljöer: i lackmålningar på bilar, tatueringar på huden, husväggarnas graffiti, i trädgårdens skulpturer eller rabattarrangemang, julgranarnas och majstängernas utsmyckning, demonstrationsplakatens och fanornas bemålning, invandrarnas buddhaaltare och hemmens familjeporträttsgallerier. Uppräknningen kan göras mycket längre, för

Brevlådor tillhör de praktiska ting som är utsatta för individualistisk estetisering. Med IT-utvecklingen har de fått en ändrad funktion. Det är bara en tidsfråga innan brevlådan helt förvandlats till ett dekorativt, nostalgiskt inslag i trädgården. Vid den ska vi med barnbarnet stanna upp och berätta att det fanns en tid då uniformerade män från posten, s.k. brevbärare, dagligen kom och stoppade tidningar och handskrivna brev i lådan! Här ses en rad personliga brevlådor: med porträtt av huset, seglarens brevlåda, arkitektens brevlåda och målarens postmoderna brevlåda! Foto Göran Sandstedt, Jönköpings läns museum.

inte i någon tid har skaparkraften nått sådana nivåer, både kvantitativt och tekniskt. Genom personliga installationer har hemmet och den privata sfären blivit den viktigaste arenan för allas deltagande i formandet av populärkonst. Det är alltså görandet, handlingen och innebörden som är nerven och därmed det intressanta att fokusera vid utforskningen av populärkonsten.

Vad är då drivkraften bakom denna estetisering av vardagens miljöer? Enligt Åke Dauns analys i *Boende och livsform* har det sin grund i ökande regleringar och kontroller inom arbetslivet, vilka ständigt når nya höjder av förfining. (Själv registrerar jag dagligen på min arbetsplats i dataprogrammet Pyramid i halvtimmesintervaller de aktiviteter jag utfört, t.ex. föreläst, dvs. åtgärd 15/03 17103.) Denna påfrestande detaljreglering av arbetande människor måste, menar Daun, kompenseras genom längre fritid och den levs mer och intensivare i hemmiljön än någonsin tidigare i historien. På så vis blir hemmet det främsta mediet att frambringa populärkonst, ett slags installationer där alltså görandet, handlingen och innebörden är lika viktiga och intressanta att fokusera som artefakterna i sig.

En vara eller inte? Kroppen kan bli en
säljande förpackning. Det kommer an på
var och en att skapa sig själv och lyckas
med designen. Vi har alltid klätt oss och
smyckat oss, men nu har vårt yttre som
aldrig förr blivit föremål för formgivning.
Idag lägger vi vår själ i kroppen.

KROPPE

